

MUSEUMSAVISEN

Nr. 33
Marts 2000
20. årgang

HOLSTED • BRØRUP • VEJEN

Museumsavisen

Landbrugsbygninger fra perioden 1850-1940

Skoleplantagen i Holsted

Sønder Holsted
- en gravplads

Orkanskader på
fredede fortidsminder

Jul på Sønderskov
1999-2000

Egnsmuseet på Sønderskov

Sønderskovgårdsvej 2, 6650 Brørup

Tlf. 75 38 38 66 - Fax 75 38 38 65

E-post: post@sonderskov.dk

Kontoret er åbent alle hverdage 8.30-16.00

Museets åbningstider:

Tirsdag-søndag kl. 11-16.

Mandag lukket.

Efter forudgående aftale med museets kontor er der adgang for skoleklasser også udenfor normal åbningstid.

Der er endvidere mulighed for at aftale gruppebesøg med introduktion og/eller omvisning også udenfor normal åbningstid.

Faste medarbejdere:

Museumsleder: Svend Aage Knudsen

Museumsassistent: Ellen-Marie Viuff

Museumsvært: Brynhild Tophøj

Assistent: Ellen Margrethe Damgaard

Rengøring: Elly Mikkelsen

Naturvejleder: Finn Lillethorup Hansen

Natur- og Kulturskolen på Sønderskov

Tlf. 75 38 43 37 - Fax 75 38 38 66

E-post: naturvejleder@sonderskov.dk

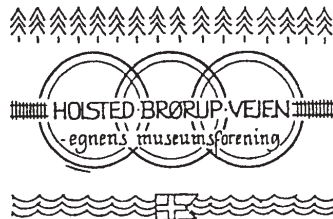
Restaurant Herregårdskælderen

Tlf. 75 38 38 45 - Fax 75 38 38 45

Sønderskov på Internettet: www.sonderskov.dk

Holsted - Brørup - Vejen Egnens Museumsforening

Stiftet den 6. februar 1979 med det formål at oprette og drive et kulturhistorisk egnsmuseum

Formand: Agner Frandsen, Askov Kirkevej 17, 6600 Vejen, 75 36 14 97

Næstform.: Flemming Holm Rasmussen, Kløvervej 16, 6650 Brørup, 75 38 38 11

Kasserer: Chr. Carstensen, Østergade 29, 6670 Holsted, 75 39 22 59

Foreningen har pr. 1. marts 2000 735 medlemmer.

Kontingent 2000: 75 kr. for enkeltmedlemmer, 100 kr. for par/ægtepar.

Kontingentet indbefatter partoutkort for årets besøg, ligesom foreningens medlemmer modtager Museumsavisen og andre meddelelser om aktiviteter.

Museumsavisen er redigeret af: Agner Frandsen og Svend Aage Knudsen.
Teknisk bearbejdning: Finn Lillethorup Hansen.

Museumsavisen

Der er beslutninger, der er knap så gode som først antaget. I 1998 besluttede redaktionen at standse udgivelsen af Museumsavisen. Det var vores fornemmelse, at Museumsavisens tid var udløbet. Gennem 18 år var bladet udkommet med ialt 32 numre. Bladets formål var at orientere foreningens medlemmer om museets arbejde og arrangementer, og vi håbede, bladet på denne måde kunne fungere som bindeled mellem medlemmerne, museets fagfolk og de frivillige medarbejderne i arbejdsgrupperne. I årenes løb har positive tilkendegivelser fra medlemskredsen røbet, at bladet blev påskønnet. Det gav redaktionen mod og inspiration.

Når vi alligevel forrige år besluttede at lade bladet gå ind, havde det flere årsager. For det første havde den årskalender, der udsendes af Sønderkov i januar, forlængst overtaget bekendtgørelsen af museets arrangementer. For det andet forekom de korte, faglige artiklers tid at være omme. De havde skullet fungere som appetitvækkere, men nu gik tankerne i retning af mere uddybende stof, bragt i en årbog eller et årsskrift. En sådan årbog ville også i højere grad end Museumsavisen kunne være med til at synliggøre Museet på Sønderkov. Ideer om stof til årbogen var der nok af.

Men det har sandt at sige knebet med ressourcerne. Det kræver et par års arbejde at lave en god årbog, og andre sager har med nødvendighed lagt be-

slag på kræfterne. Men intet er så skidt, at det ikke er godt for noget. Medlemmer - ikke mindst de fjernereboende - har givet udtryk for savn af Museumsavisen. "Hvad sker der på museet?", lyder spørgsmålet. "Vi har svært ved at følge med!"

Den slags tilkendegivelser giver blod på tanden. Bindeledet mellem medlemmerne og museet må ikke smuldre. Derfor har redaktionen besluttet at genoplive Museumsavisen, i hvert fald indtil videre. Genoplivningen lettes betydeligt af, at naturvejlederen på Sønderkov, Finn Lillethorup, har tilbudt at tage sig af den tekniske side af tilrettelæggelsen af bladet.

Håbet om at lave et årsskrift er ikke skrinlagt. Håbet grunder sig bl.a. på, at museets samarbejdsaftaler med vore tre værtskommuner er fornyet her ved århundredskiftet, og at der i den forbindelse er udsigt til at få ansat en længe savnet fagmand, der skal varetage de sidste 150 års historie i området. Denne faglige bemanning har været en vigtig del af museumsplanen lige fra museumsforeningens stiftelse i 1979 og vil når den i årets løb realiseres være slutstenen i museets opbygningsfase.

Vi glæder os til at oplyse medlemmerne om dét fremtidige museumsarbejde i Holsted, Brørup og Vejen kommuner, der udgår fra Sønderkov.

Svend Aage Knudsen og Agner Frandsen

Landbrugsbygninger fra perioden 1850-1940 i Holsted, Brørup og Vejen Kommuner

Malt Gl. Præstegård fra 1871.

I november sidste år arrangerede Det Regionale, Faglige Kulturmiljøråd i Ribe Amt en temadag om landbrugsbyggeri i fortid og fremtid. Skov- og Naturstyrelsen forbereder en temagennemgang af landbrugsbyggeri fra perioden 1850-1940, og Museet på Sønderskov har netop haft et foredrag om samme emne.

Holsted, Brørup og Vejen Kommuner har i denne forbindelse en del at byde på, og noget af det skal nævnes her.

I perioden omkring og efter 1850 tegnes billedet så ubetinget af de gårde, der blev opført af egnens navnkundige bygmester, Peder Holden Hansen (1812-86) og hans anonyme kolleger. Af Peder Holden Hansens værker kan der peges på stuehusene på

Petersborggaard (1852) og Den Gule Gård i Anst (1858), på Stenbrogaard (1853-68) og på Malt Gl. Præstegård (1871). Her er inspirationen hentet i klassicismen og resulterer i symmetriske bygningsanlæg, hvor stuehusets midterparti kan være forsynet med en lav trekantgavl – og undertiden med flade søjler. Denne arkitektur var langt fra ny, den havde været i brug på herregårdene og i hovedstaden fra slutningen af 1700-årene, og nåede ud på landet via provinsbyerne – således var Kolding Gl. Rådhus fra 1840 (for længst nedrevet) en provinsiel udgave af et af den danske klassicismes hovedværker, C.F. Hansens Domhus i København fra 1816.

Ud over stalde og lader forudsatte landbrugsdriften bl.a. møller – som

Gravengaards vandmølle og ovnhuse som det på grund af brandfaren fritliggende ovnhaus i Møllegade i Holsted. Efter den klassicistisk inspirerede periode fulgte den såkaldte historicisme, der genbrugte de ældre stilarter. Det tidligste og mest markante eksempel er her de renæssanceinspirerede gavle på herregården Estrups midterparti og sidefløje fra 1860-61 – også udført af Peder Holden Hansen, men næppe hans egen opfindelse.

På samme tid begyndte nye materialer at vinde indpas, bl.a. industrielt fremstillede som tagpap – allerede de oprindelige tage fra midten af 1850erne på Skovlyst nord for Sønderskov var dækket med tagpap.

Tagpappen muliggør fladere taghældninger end stråtaget, og tagpappen er dermed den direkte forudsætning for trempelkonstruktionerne, hvor ydermurene fortsætter op forbi bjælkelaget, op til det lave sadeltags udhæng. De fladere taghældninger muliggør også større husdybder, som det f.eks. ses på

Melvanggaards avlsbygninger fra slutningen af 1800-årene – hvor tagpappen dog for længst er dækket af blikplader. Med trempelkonstruktioner og større husdybder muliggøres helt nye bygningsformer.

Hvor der var råd til det, lagde man skifer på stuehuset som på Sønderskov Vandmølle og på Bavnborgvej 17 i Maltbæk. Skiferen var ikke noget nyt materiale, men blev umådeligt populær i slutningen af 1800-årene – tænk blot på de samtidige stationsbyhuse.

Her er det slet ikke til at komme uden om Grønvangs hovedbygning fra 1894. Den er tidstypisk i sit materialevalg og i sine bygningsdetaller. F.eks. er skifer-tagets udhæng, der blev båret af udskåret træværk, inspireret af den såkaldte Schweitzerstil, der var højeste mode omkring 1900. Den imponerende bygning er da også opført af Vejens daværende matador, landmanden og industrivirksomhedsgrundlæggeren Johannes Lauridsen, der så at sige industrialiserede Vejen og gjorde byen til

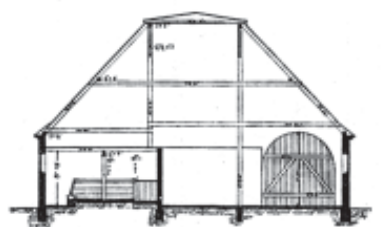
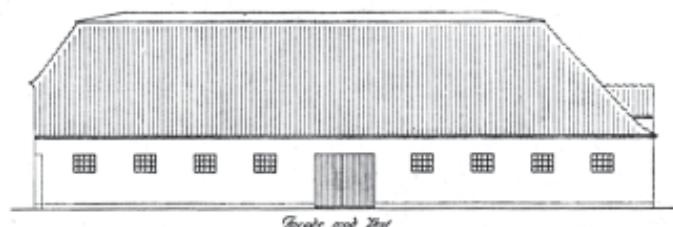
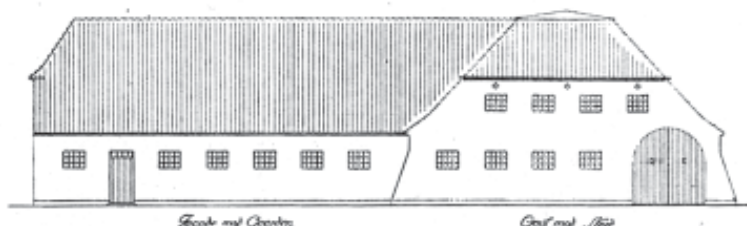
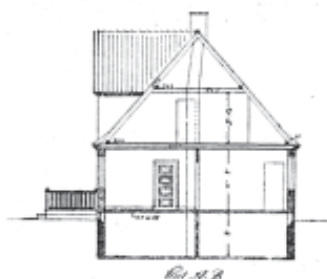
Grønvangs hovedbygning fra 1894.

LANDBRUGSBYGNINGER

FOR KONSULENT NILSSON

LADELUND

Ovenfor ses bygmester Henry Johansens tegningsmateriale til Bjergum (1927), der ligger vest for herregården Estrup. Bemærk hvordan Bedre Byggeskik-folkene lavede brede bygninger, uden at tagene blev ekstremt høje: I højde med de øvrige bygningers rygning afsluttede man med et meget lavt sadeltag.

På modsatte side ses Langtofte (1933), der ligger lidt nord for Foldingbro.

den største mellem Esbjerg og Kolding. Gårdenes og stationsbyernes blanding af materialer og stilarter resulterede i begyndelsen af 1900-årene i en reaktion, der krævede en tilbagevenden til den "hjemlige", traditionelle byggeskik.

"Foreningen af 3. December 1892" foretog i 1908 og 1909 den første målrettede studierejse til de gamle, danske områder i Sønderjylland, og siden gennemførtes en lang række opmålingsture rundt i landet – i 1912 blev således bl.a. nogle af Peder Holdens Hansens gårde målt op. Opmålingerne tjente to formål – dels bygningshistoriske, dels pædagogiske ved tilvejebringelsen af forbilleder for nybyggeriet på landet og i stationsbyerne. Samme pædagogiske formål havde udstillingsafsnittet "Stationsbyen" på Landsudstillingen i Århus i 1909, og i 1915 stiftedes Landsforeningen for Bedre Byggeskik. Landsforeningen afholdt kurser for håndværkere og etablerede en tegnehjælp, hvis arkitekter ændrede indsendte, ubehjælpelige projekter til gode huse. Og forbilledlige bygninger, typetegninger og bygningshistoriske artikler blev formid-

let til en større kreds via Landsforeningens årsskrifter.

Denne indsats resulterede i en række storartede resultater, der – på baggrund af den senere udvikling – får karakter af ren guldalder.

Her skal bl.a. nævnes Bjergum, vest for herregården Estrup, opført i 1927 af Holstedbygmesteren Henry Johansen (1878-1948). Bjergum vandt 1. præmie ved Bygmesterkonkurrencen i 1938 og fungerede derefter i en årrække som modelgård for de jyske landboforeninger m.fl. Et storartet stuehus af samme type ses på Engvang på Vældingbjergvej ved Brørup.

Stuehuset på Favrskovgaard nord for Holsted er tegnet af den kendte Esbjergarkitekt Harald Peters (1891-1951), og Ny Favrskovgaard er også et godt eksempel på Bedre Byggeskik.

Det samme gælder Hulvadgaard nord for Brørup. Endelig bør nævnes Langtofte nord for Foldingbro, opført i 1933 af bygmester og arkitekt L.P. Aakjær (1883-1959) fra Rødding.

Steffen M. Søndergaard, arkitekt m.a.a., Askov

Skoleplantagen i Holsted

I 1800-tallet skulle skolelæreren på landet foruden en mindre pengeløn have tillagt et passende stykke jord, hvorpå han kunne avle en afgrøde, og hvor han også kunne holde et par køer og nogle får. Hvis læreren desuden var kirkesanger, fik han for dette arbejde andel i offer og accidenser, d.v.s. afgifter ydet i forbindelse med de forskellige kirkelige handlinger som dåb, bryllup og begravelse.

Således var det også i Holsted, hvor skolen i 1844 blev flyttet fra Møllegade til den plads i Vestergade, hvor amtets institution "Minibo", Vestergade 19, nu ligger.

Læreren fik tillagt et langt og smalt areal langs med Holsted å, fra og med kirken og mod vest næsten indtil kirkegården ved den gamle hovedvej. Landevejen gennem Holsted fra Kolding til Varde gik på den tid fra Østergade op ad Nørregade og ud ad Skolegade. Vestergade blev først anlagt i 1852, da amtet lagde en ny bro over åen, dette anlægsarbejde snuppede også et stykke af skolejorden, uden at læreren derved fik erstatning.

Jorden dyrkede han i sin fritid, eventuelt med bistand af børnene i undervisningstiden. Det er fortalt, at når der skulle lægges kartofler, skulle nogle grave huller mens andre blev udstyret med en spand med mæg og en med kartofler, først kom der en klat mæg ned i hullet og bagefter en kartoffel og alt blev udført med "klør-fem", en sådan time hed formentlig praktisk landbrug.

Omkring århundredskiftet 1900 blev lærerens kontante lønning forbedret og skolejorden afskaffet, således solgtes skolejorden i Holsted i 1891. Det var også omkring den tid, at plantnings-sagen her i Vestjylland var i stor fremgang, hvor hedejord eller dårlig landbrugsjord blev tilplantet.

Det skete også med den magre skolelod langs Holsted å. En del var dog allerede afslået i 1886 til opførelse af den nuværende kirke. Læreren og skolen beholdt et stort stykke sådan, at der var plads til skolens evt. udvidelse, resten ca. 9 tdr. land blev i 1902 overtaget af det nystiftede aktieselskab "Holsted Plantage", der havde 58 aktionærer. Selskabets formål var at "tilvejebringe og opretholde et Lystanlæg i umiddelbar nærhed af Holsted By".

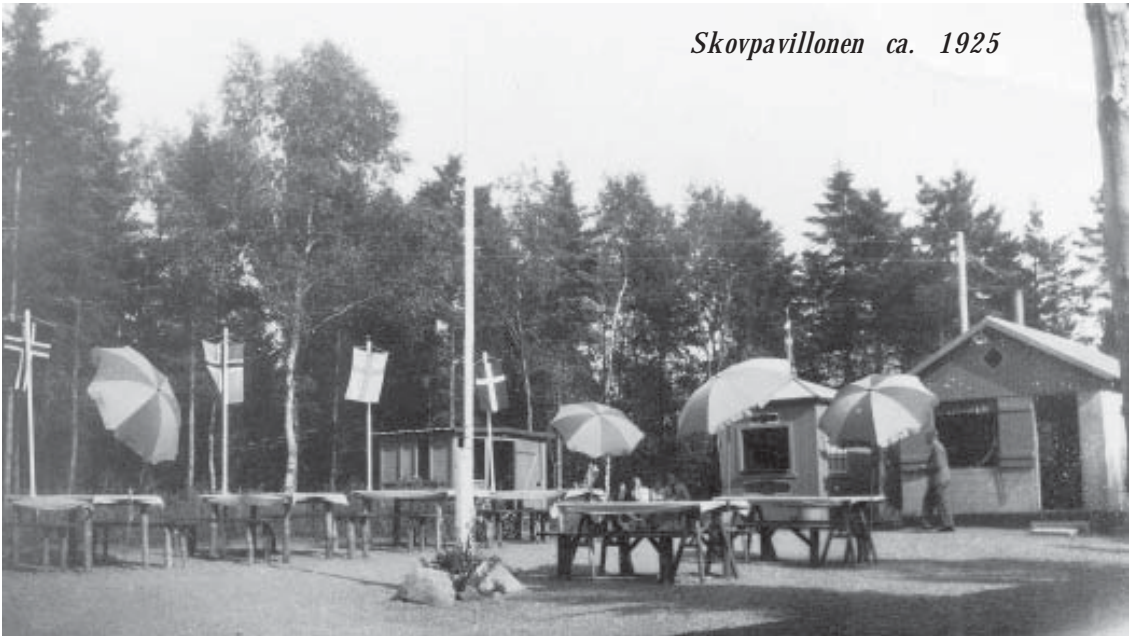
Den første bestyrelse bestod af fhv. kromand Chr. Iversen, læge H. A. Larsen, forstanderen på Holsted efterskole Anthon Grand, landinspektør Schouenborg samt gårdejer og skomager Julius Larsen.

Chr. Iversen, der blev valgt til selskabets formand, havde Holsted kro indtil 1892, I den tid gjorde han et stort arbejde for byens forskønnelse ved at jævne og tilplante skrænterne ned mod åen. De var skamferet at sandgravning m.v. Den lille skov "Kirstinelund", der ligger overfor Tinghuset, er også hans værk.

Holsted Plantage, i daglig tale Skoleplantagen, fordi den blev anlagt på den gamle skolelod, skulle være et lystanlæg, hvor der skulle anlægges stier

Skovpavillonen ca. 1925

og åbne pladser, så der kunne holdes friluftsmøder o.lign. I 1936 var der bl.a. folkedans af en Dansk-Amerikansk trup samt underholdning af en indianertrup under ledelse af høvdingen "Whirling Thunder". Grundlovmøder og friluftsteater har der været langt op i tiden. Nu er det sjældent, at der her holdes friluftsmøder.

Byens borgere gik tur i plantagen og for at de kunne vederkvæge sig undervejs oprettede bagermester J. Frederik Grundahl en sommer-cafe i plantagen omkring 1920. Serveringen foregik i fri luft. Efter II Verdenskrig blev betjeningsmuligheden udvidet, idet der blev indkøbt en tyskerbarak, hvor der blev indrettet sal, så der kunne holdes fester og større møder indendørs og hele året rundt. Senere blev bygningerne yderligere moderniseret, så de på alle måder kan opfylde tidens krav til restaurationslokaler. Restaurationen eksisterer stadig, men er nu kun åbent til forudbestilte fester. Det var også bager

Grundahl, der begyndte at samle den oldtidssamling, der i dag findes på Egnsmuseet på Sønderskov.

På festpladsen blev der i tidens løb rejst adskillige mindestene for en del borgere, der havde haft en vis betydning for byens udvikling. Den første sten var dog ikke for en person, men for Genforeningen med Sønderjylland, og stenen er den første, som er rejst, efter at Sønderjylland havde stemt sig tilbage til Danmark.

Afstemningsdagen for første zone var den 10. februar 1920 og umiddelbart efter denne dato påtog en kreds af borgere i Holsted sogn sig at få rejst et mindesmærke; det blev afsløret den 14. marts 1920, altså kun ca. 5 uger efter afstemningen og nogen tid før, at afstemningsresultatet var blevet godkendt af stormagterne.

Senere fulgte så en række mindestener for personer. Den første, der blev rejst, var for dyrlæge Chresten Sørensen - det

skete i 1925. Dyrslæge Sørensen var død året forud. Han havde på det tidspunkt drevet dyrslægepraksis i over 50 år, heraf godt 40 år i Holsted. Han var meget populær i alle kredse og han var godgørende overfor dem, det kneb for at betale dyrslægeregningen, her gav han gerne rabat.

I 1927 blev den i 1882 rejste mindesten for den sønderjydske forkæmper H. A. Krüger, flyttet til plantagen. Den stod oprindeligt i Søndergade og var rejst at våbenbrødrene i Holsted sogn. Holsted Sparekasse havde påtaget sig den fremtidige vedligeholdelse af stenen.

I 1931 døde læge H. A. Larsen, han havde haft praksis i Holsted fra 1891 til 1929. Han var af samme støbning som dyrslægen, godgørende over for dem der trængte. Han var som dyrslægen meget populær. Han var ugift og testamenterede hele sin formue til 4 legater i Holsted og 4 legater til hans fødesogn Ørre. Legaterne var dels til velgørenhed, dels til almennyttige formål, som bibliotek og byens forskønnelse. Af sidstnævnte legat er der bl.a. anvendt midler til legepladsen i plantagen. Umiddelbart efter hans død blev der sat en indsamling i gang med henblik på at rejse et mindesmærke for denne populære mand.

Førstelærer Chresten Søgaard fik i 1933 et mindesmærke. Søgaard kom til Holsted i 1897 og var førstelærer ved Holsted Byskole hidtil sin død i 1933. Han var meget foretagsom, bl.a. var han medstifter af Holsted sygekasse, medstifter og medredaktør af Sydjydsk Folkeblad, der dækkede området fra Holsted/Brørup til Varde. Bladet blev i 1918 sammenlagt med Kolding Folkeblad. Han var folketingsmand fra 1918-

29 og døde som landstingsmand.

Det sidst rejste mindesmærke var for forstanderparret på Holsted Efterskole Anthon og Johanne Grand, det blev rejst i 1945. Grand tiltrådte som forstander i 1899 og solgte skolen i 1926. Efterskolen i Holsted var ligesom de øvrige efterskoler i egnen langs Kongeåen en grænseefterskole, der var baseret på at give unge fra Sønderjylland danskundervisning. Derfor var omkring halvdelen af de indskrevne elever på Holsted Efterskole fra egnene syd for Kongeåen helt ned til Flensborg. Desuden drev Grand en privatskole for børn i den undervisningspligtige alder fra Holsted og omliggende sogne. Anthon Grand døde i 1937 og hans kone i 1952.

I 1936 fik Holsted tennisklub tilladelse til at anlægge en bane i plantagen til afløsning af den bane man havde ved Tinghuset. I mange år klarede man sig med én bane, men i 1980'erne havde tennissporten en stor fremgang, hvorfor man fik tilladelse til at udvide haneanlægget i plantagen.

Ejeren af Aagaarden, Søren Johansen, skænkede i 1951 plantagen et areal på 3 tdr. land syd for åen. Arealet blev omgående tilplantet. Her lagde kommunen senere sit renseanlæg på et sted, hvor det ikke skæmmede omgivelserne.

Skoleplantagen med pavillonen eksisterer stadig, men byens borgere går næsten ikke mere søndagstur i plantagen eller ad stien langs åen som forbinder byen med plantagen. Har man endelig tid tilovers en enkelt søndag, tager man bilen og kører en tur.

C. Carstensen, Arkivleder, Holsted

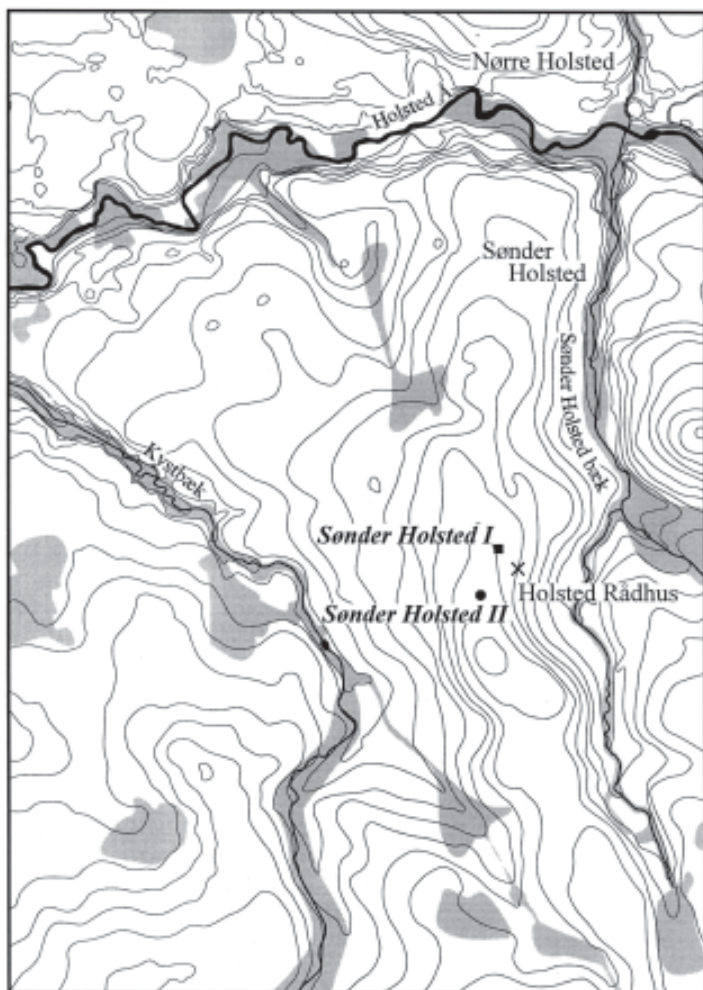
Sønder Holsted

En gravplads fra ældre romersk jernalder

Siden 1986 har Museet på Sønderkov foretaget mange større og mindre udgravninger i museets ansvarsområde, Holsted, Brørup og Vejen kommuner. Der er bortset fra enkelte begravelser fra forskellige tidsperioder udelukkende tale om bebyggelser. Men for første gang lykkedes det i 1998 at finde en regulær stor gravplads med tilknytning til en samtidig bebyggelse.

I foråret 1998 skulle der placeres en helikopterlufthavn mellem Holsted By og Holsted Stationsby.

Ved den første prøveudgravning på arealet blev der fundet to brandpletter. Brandpletter er en gravtype med ligbålsrester, der er nedgravet i jorden. I dette tilfælde var der brændte knogler i brandpletfylden og tidstypiske keramikskår, der kunne dateres til æl-

*Fig.1:
Landskabskortet viser Sønder Holsted gravpladsen markeret med en sort prik og landsbyen markeret med en firkant. Holsted Rådhus er markeret med et kryds.*

*Tegnet efter målebordsblad fra 1869 og Videnskabernes Selskabs Kort fra 1799.
Rentegning: John Pind.*

dre romersk jernalder - perioden fra ca. år 0 til ca. år 165 e.Kr.

Topografi

Ofte valgte jernalderens mennesker at etablere landsbyer ved vandløb, hvor de havde rige muligheder for at foretage høslæt på engarealerne - en nødvendighed i et landbrugssamfund med kvægbrug som en vigtig næringskilde. Det langstrakte bakkedrag mellem Holsted By og Holsted Stationsby afgrænses mod nord af Holsted Å, mod vest af Kystbæk og mod øst af Sønder Holsted Bæk - et velafgrænset område, som har været attraktivt for jernaldermennesket.

I forbindelse med byggeriet af en ny idrætshal på bakkedraget i 1996 fremkom lidt længere mod nord dele af en indhegnet jernalderbebyggelse med to bebyggelser fra henholdsvis perioden lige omkring Kristi fødsel og en efterfølgende periode fra ca. 50 til 120 e.Kr.

Dette fund var anledningen til en prøveudgravning på det nærliggende areal, hvor Holsted Heliport nu er anlagt.

Efter fundet af de to brandpletter fik fundstedet navnet Sønder Holsted efter den del af Holsted, der er beliggende syd for Holsted Å.

Gravskik

Igennem hele oldtiden frem til midten af bronzealderen omkring år 1000 f.Kr. er jordfæstegravskikken den eneste påviste begravelsesform i det skandinaviske område - bortset fra enkelte brandgrave fra jægerstenalderen. Omkring år 1000 f.Kr., ved overgangen fra ældre til yngre bronzealder, indføres en ny gravskik fra Centraleuropa, der hurtigt bliver enerådende indtil Kristi fødsel. Afdøde bliver nu brændt på et bål, og de brændte knogler placeres i en urne, der nedgraves i jorden. Jernalderens begyndelse, ca. 500 f.Kr., bryder ikke med denne tradition.

Fig.2: Udgravningsaktivitet på gravpladsen. Fritidsarkæologerne Ingvor Filtenborg og Valdemar Feddersen ses i forgrunden og arkæologistuderende Maria Isenbecker og Camilla S. Bjarnø samt en tilskuer ses længere tilbage i billedet. Foto: Ejvind Hertz.

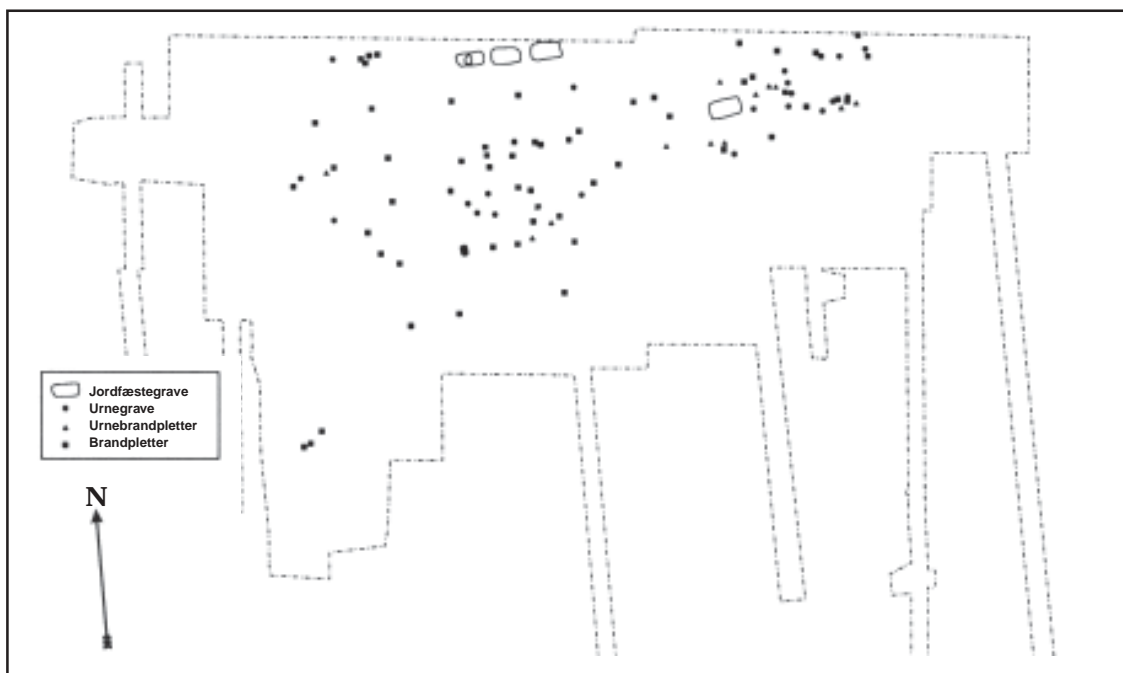

Fig.3: Oversigtsplan med de 92 grave vist med en fordeling på jordfæstegrave, urnegrave, urnebrandpletter og brandpletter. Rentegning: John Pind.

I ældre romersk jernalder, fra omkring år 0, ændrer gravskikken sig i det sydlige Jylland. Ligbrændingen fastholdes, men ligbålsresterne af de afdøde begravnes nu på forskellige måder. Ofte finder man på de samme gravpladser regulære urnebegravelser og brandpletter samt en blanding af disse to gravformer kaldet urnebrandpletter. Urnebrandpletter er en urnebegravelse med rester fra ligbålet fyldt ned i hullet omkring urnen. Igen kan disse brændtbensbegravelser forekomme i et væld af kombinationer i udformning, og især indholdet af gravgaver varierer stærkt.

Som noget nyt begravnes personer nu igen i jordfæstegrave - altså forekommer gravlagte ubrændte personer på de samme gravpladser som brændtbensgravene.

Jordfæstegravskikken varierer også stærkt, men fælles for disse grave er, at

det er store dybe nedgravninger med et indhold af finere lerkar og flere metalgenstande, end man ser i brændtbensgravene.

Udgravningen

Forventningerne til det videre undersøgelsesforløb på fundstedet for de to brandpletter var naturligvis høje.

En dag i marts 1998 påbegyndtes den egentlige undersøgelse af det område, hvor Holsted Heliport skulle placeres. „Var der kun de to brandpletter, eller ville der være tale om en egentlig større gravplads?“ Efter en lille halv times gravearbejde fremkom den første urne, og da et felt på ca. 400 m² var frilagt, var resultatet to urnebegravelser, adskillige brandpletter samt to jordfæstegrave. Spændingen var i første omgang udløst - vi stod nu over for en egentlig gravplads med en for landsdelen typisk

Fig. 4: Jordfæstegrav A 104 set med lerkarrene frilagt i selve graven. Den gravlagte var en mandsperson. De lyse og mørke stykker på stokkene er 20 cm lange. Foto: Ejvind Hertz.

variation i gravformerne. Ved slutningen af undersøgelsen i maj 1998 var der frilagt ca. 3.000 m², og der var undersøgt i alt 92 grave med 88 brændt-bensgrave fordelt på 56 brandpletter, 20 urnebegravelser samt 12 urnebrandpletter.

Derudover var der fire jordfæstegrave fordelt på to kvinde- og to mandsgrave.

Jordfæstegravene

De fire jordfæstegrave var store øst-vest orienterede nedgravninger på ca. 280 x 170 cm i fladen og ca. 170 cm dybe. I de tre var der tydelige spor af formuldede plankebyggede kister. I den fjerde var der kun bevaret svage kistespor.

Sten indgik i vekslende grad og i forskellige størrelser som dele af gravkonstruktionerne i alle fire grave.

Udstyret, der har fulgt med afdøde i graven, var det personlige udstyr og udgjordes først og fremmest af bronzefibler - datidens kunstfærdigt udformede sikkerhedsnåle, der har sammenholdt og smykket klædedragten. Der lå tre fibler i hver af kvindegravene og to i den ene af mandsgravene. I de to kvindegrave var der yderligere et sæt maller og hæfter til halskæder fremstillet henholdsvis i sølv og bronze.

Endvidere var der regulære gravgaver, der i de to kvindegrave bestod af fem lerkar, en svajet jernkniv, to nåle i henholdsvis bronze og jern og i den ene grav yderligere en løvkniv i jern samt en uidentificeret lang jernstang.

I de to mandsgrave var der færre lerkar, men under et lerkar placeret med bunden i vejret blev der i hver grav fundet et madoffer. Madofret bestod i den ene grav af en lammekølle indikeret ved en velbevaret fåreknogle, rester fra en formodet flettet barkkurv, et mindre lerbæger og en bronzenål samt uidentificeret organisk materiale. I det andet madoffer var der en del uidentificerede organiske materialer samt et mindre lerbæger og en jernkniv. Af personligt udstyr var der i den ene mandsgrav to bronzefibler. Fiblerne har været anvendt på dragten ved skulder og brystparti. Da fiblerne er fundet i den vestligste del af jordfæstegravene, fortæller det os, at den afdøde har været placeret med hovedet i vest og fødderne mod øst, hvor også langt de fleste gravgaver traditionelt er placeret.

I den anden mandsgrav blev der fundet et langt enægget jernsværd på ca.

*Fig 5:
Tre bronzefibler, hægte og malle fra jordfæstegrav A 23. Den midterste fibel er særlig interessant med sin løvelignende maske.
Foto: Poulsen Fotografi*

62 cm længde. På et røntgenfoto af sværdet kan man se, at dele af en træskede også er bevaret.

Urne- og urnebrandpletbegravelser

Af de i alt 32 urnebegravelser var de 12 af typen urnebrandpletter. Urnerne var ofte pænere ornamenterede lerkar fra husholdningen, men der blev også fundet eksempler på store, grove forrådskar med beklaskning anvendt som urner.

Vi kender ikke så meget til selve ritualerne omkring ligbrænding og begravelse af de døde fra landsbyen, men et generelt billede viser sig i fundene fra Sønder Holsted. De afdøde er blevet placeret på et bål i deres klædedragt med det tilhørende dragtudstyr og gravgaver. Specielt fundene fra brandpletterne viser, at der er blevet placeret en række lerkar af forskellig størrelse og karakter på ligbålet. Efter afbrændingen er de brændte knogler

*Fig 6:
Lerkaropsætningen fra jordfæstegrav A 23. Et helt sæt service fulgte med en kvinde i graven. Den store skål er 41 cm. i diameter.
Foto: Poulsen Fotografi*

Fig. 7: Madofret under lerkarret fra jordfæstegrav a 104. Se også fig. 4. De lyse og mørke stykker på stokkene er 20 cm. lange. Foto: Ejvind Hertz.

og tænder blevet fyldt i urnen, hvorefter diverse offergaver som knive i jern, nåle i bronze eller jern er lagt i urnen. Af sjældnere genstande fandtes en saks, en bennål, en benkam, samt et ringbeslag og en ravperle.

Flere af disse ting kan have været en del af det faste udstyr påsat klædedragten, men andre genstande som for eksempel ravperlen, kan ikke have været med på bålet, da rav brænder ved en forholdsvis lav temperatur. Knoglemængden i urnerne varierer fra halvfylde urner med ca. to kg til kun få gram brændte ben. Forskellen menes at være aldersbestemt, så vi har grund til at tro, at der både findes børn, unge og voksne individer gravlagt på stedet.

To urner adskiller sig ved deres indhold af våbenudstyr. En af urnerne indeholdt en skjoldbule og jernhåndtag fra et skjold, en spydspid samt en stor kniv. I en anden urne var der en skjoldbule.

Dette indslag af våbenføre mænd er også typisk for gravpladserne i romersk jernalder. Ca. 2% af gravene, på gravpladserne er våbengrave, hvad der også

er tilfældet på Sønder Holsted gravpladsen.

Urnerne på Sønder Holsted gravpladsen har været nedgravet i forskellig dybde. Det har resulteret i, at nogle af urnerne var fuldt bevarede, men dog som regel i større eller mindre skår. Der blev dog også fundet enkelte hele ubeskadigede eksemplarer. Ellers var urnerne bevarede fra ganske få cm ved bunden til næsten hele urner med let beskadigelse af randpartiet. Skaderne skyldes dyrkning i moderne tid, og det må antages, at enkelte urner faktisk er helt bortpløjede.

Enkelte urner blev under udgravningsforløbet tømt på museet, men de fleste blev tømt som et led i en seminarudgravning for museets arkæologigruppe i sommeren 1998. Herefter tilbagestår et stort arbejde med sammensætning af specielt urnerne, som Vera Gejl fra arkæologigruppen er begyndt på. Enkelte urner er dog så medtagne af opholdet i jorden, at de undersøges og samles på Konserveringscentret.

Fig. 8: Det terrinformede lerkar fra jordfæstegrav A 104, der gemte madofret. Håndtaget på lerkaret er udformet som en efterligning af hankebeslag på romerske bronzekar. Lerkarets diameter er 37 cm. Foto: Poulsen Fotografi.

*Fig. 9:
Urnebrandplet A 153.
Den smukt ornamenterede urne er omgivet af mørk brandpletfyld. De lyse og mørke stykker på stokken er 20 cm. lange.
Foto: Ejvind Hertz.*

Brandpletbegravelser

De 56 fundne brandpletter er bålrester fra et ligbål nedgravet i jorden. De indeholdt brændte ben og ind i mellem også metalsager, samt større og mindre dele af lerkar. Lerkardelene er skår af det keramiksersice, som den afdøde har haft med på ligbålet. De er ofte kraftigt ildpåvirkede, men er stadig egnede til datering.

Gravpladsen

Af oversigtsplanen fremgår det, at der har været en stor grad af organisering på gravpladsen. Alene det, at der ikke er en eneste grav, der er gravet ned i en anden grav, tilkendegiver, at man har kendt placeringen af de enkelte grave. Det må igen betyde, at gravene på jordoverfladen har været markeret - eventuelt med en træ- eller sten-

*Fig. 10:
Under tømning af urnen fra grav A 130 fremkom et våbenudstyr bestående af en spydspids, en skjoldbule og et håndtag fra et skjold samt en stor kniv - alt sammen i jern.
Foto: Ejvind Hertz.*

Fig. 11: Den tomte hele urne fra grav A 127. Højde 31,5 cm. Foto: Poulsen Fotograf.

konstruktion eller blot en jordforhøjning.

Det kan umiddelbart virke forvirrende med blandingen af gravtyper. Men tydeligvis er jordfæstegravene placeret centralt på gravpladsen, mens brændtbensgravene er anlagt i grupper mellem disse og gravpladsens yderkant. Hvorvidt begravelsesformen er bestemt af det enkelte individs position i samfundet og traditionel gravskik, eller om man selv har haft indflydelse på begravelsesformen må stå hen i det uvisse. Det er dog tydeligt, at jordfæstegravene, alle indeholder personer med en høj status i lokalsamfundet - muligvis individer fra den eller de ledende slægter i den nærliggende landsby.

Sønder Holsted gravpladsen er ikke den eneste gravplads, der kendes fra det sydjyske område fra ældre romersk jernalder. For blot at nævne nogle enkelte af de nærmeste er der fundet gravpladser ved Føvling, Foldingbro, Dover og Bække Mark.

Bebyggelsesspor efter de levende jernaldermennesker er de hyppigst

forekommende indenfor museets arbejdsområde - så der findes med stor sandsynlighed mange ikke påviste gravpladser fra perioden rundt omkring i landskabet.

Status og perspektiv

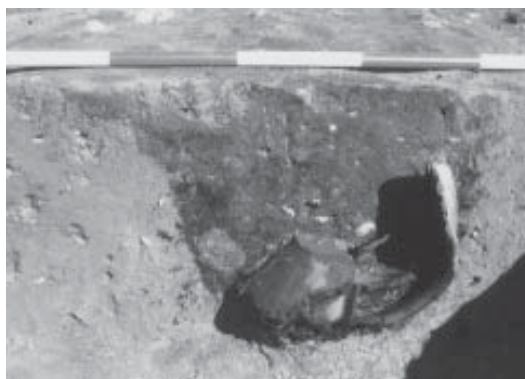
Med udgravningen af 92 grave i 1998 er undersøgelsen af gravpladsen langt fra færdig. Gravpladsen forventes at være mindst dobbelt så stor, og først når hele gravpladsen er undersøgt, kan den overordnede struktur for gravpladsen klarlægges.

En række tværvideenskabelige discipliner inddrages i arbejdet med at påvise potentialet i de allerede undersøgte grave og dermed gravpladsen som helhed.

Således skal de fremdragne brændte knogler fra urnerne igennem en antropologisk undersøgelse, og vil derved give oplysninger om alder, køn og eventuelt en bedømmelse af sundhedstilstanden i jernaldersamfundet.

Kun en mindre del af de mange metalfund er færdigkonserverede. I løbet af i år ventes alle konserveringsfundene færdigbehandlede, og først derefter kan

Fig. 12: Brandplet A 7. I bunden af brandpletten ses bund og randskår fra et større lerkar. Foto: Ejvind Hertz.

Fig. 13: Mette Thorsdal, Camilla S. Bjarnø og Maria Isenbecker er ved at udgrave tre urner. Efter at urnerne er tegnet og fotograferet, frigraeves de helt, indbindes i gaze og stabiliseres med malertape. Hjemtransporten sker i krydsfinerkasser opfyldt med stabiliserende materiale. Foto: Ejvind Hertz.

de blive endelig typebestemt, dateret og beskrevet.

På næsten alle bronzefiblerne i jordfæstegravene var der bevaret tekstiler i større eller mindre grad. Disse skal undersøges af en specialist i forhistoriske tekstiler for at afklare vævteknik, indfarvning og materiale.

De to madofre fra jordfæstegravene skal undersøges på Nationalmuseets naturvidenskabelige afdeling for at afdekke hvilke ingredienser, der har været med i de afdødes måltid på deres sidste rejse. Foreløbig er de bevaret ved nedfrysning.

Ved at foretage disse undersøgelser vil man kunne påvise, hvad en samlet undersøgelse af hele gravpladsen vil give af oplysninger om gravskik og ikke

mindst om jernalderens landsbysamfund på Holstedegnen. Dette kan sammenholdes med resultater fra andre gravpladser og landsbysamfund.

Det er Museet på Sønderskovs intention at udgrave den resterende del af gravpladsen i større eller mindre etaper i løbet af de kommende år. Vi vil dermed kunne fremlægge en større publikation med det samlede resultat og med bidrag fra de forskellige tværvideenskabelige fagdiscipliner.

Ejvind Hertz

Ejvind Hertz's artikel har været bragt i „Mark og Montre, 1999“, hvor der tillige er noter og litteraturhenvisninger. Mark og montre kan købes på Museet.

Orkanskader på fredede fortidsminder

Ribe Amt og arkæologer iværksætter besigtigelser og foranstalter aktuelle beskyttelser

Ribe Amts Naturforvaltningskontor og de arkæologiske museer i Ribe Amt har iværksat et projekt med besigtigelse af de fredede oldtidsminder og historiske spor i de stormskadede skove. I samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen varetager amterne en del af forvaltningen af naturbeskyttelsesloven, hvorunder de fredede fortidsminder også hører. Det er naturligvis på en trist og dramatisk baggrund, hvor orkanen den 3. december 1999 fældede meget store skovarealer især i den sydvestlige del af landet.

Det er helt uundgåeligt, at flere gravhøje, voldanlæg, hulveje, forhistoriske agersystemer og andre historiske anlæg er berørt af de meget voldsomme kræfter, hvor store sammenhængende skovarealer blev blæst omkuld på få timer. Store rodkager har forvoldt dybe sår i gravhøje og der er sket skader på fortidsminder, som til daglig nyder stor respekt og beskyttes af skovejere, skovfolk og af den brede offentlighed.

Naturkatastrofens omfang har måske i første stund overskygget de direkte og indirekte skader på de mange fredede fortidsminder. Alligevel sætter det tingene i perspektiv, når der flere steder i amtet er stormskader på velbevarede 3500-4000 år gamle oldtidsminder, som ellers har ligget rimeligt beskyttet i skovene. Også voldsteder og højrygede agre er anlægstyper, som skovene normalt er med til at beskytte. Således har nyere tids skovtilvækst været med-

virkende til, at flere historiske anlæg rent faktisk kun er bevaret i skovene, hvorimod de er helt forsvundet i det mere intensivt udnyttede åbne kulturlandskab.

Ingen løftet pegerfinger

Kulturmiljøet prioriteres højt i disse år, herunder hører også skovhistorien og de kulturskabte spor i skovene. Museumsfolkene og andre, som arbejder med disse opgaver, er fuldt opmærksom på, at orkanen har været en katastrofe for mange skovejere.

Derfor er det ikke sikkert, at skaderne på fortidsminderne fylder helt så meget i tankerne lige i nuet, men livet og tiden går jo videre og snart skal der ske yderligere oprydning og genplantning i de gamle skovområder.

Derfor er Ribe amts arkæologiske museer gået sammen med amtets Naturforvaltningskontor, så skaderne på fortidsminderne kan blive påvist ved en besigtigelse. Alle fredede lokaliteter vil herefter blive midlertidigt markeret med høje synlige skilte, så de bedre kan ses i terrænet. De almindelige fredningssten af granit syner jo ikke meget i en stormhærged skov.

Gennem en tydelig skiltning og markering med landmålerstokke med markeringsbånd, håber Ribe Amt, at indsatsen beskytter mod yderligere utilsigtede skader.

I Ribe amt er det arkæologiske arbejde fordelt mellem Den antikvariske

Arkæologstuderende Niels Andreasen med et af de mærker, som sættes op ved fortidsminderne i den stormfældede skov.

Samling/Ribes Vikinger, Esbjerg Museum, Varde Museum og Egnsmuseet på Sønderskov.

Da der i den konkrete sammenhæng er brug for faglig baggrund og feltarkæologisk erfaring, har amtets Naturforvaltning taget kontakt til museerne.

Besigtigelsen koordineres fra Egns-museet på Sønderskov, som i øvrigt har stormskaderne særdeles tæt inde på livet i de nærliggende skovarealer.

Til projektet har museet tilknyttet de to erfarne arkæologstuderende Ejvind Hertz og Niels Andreasen, som i de næste måneder skal vidt omkring i amtets skove. Vi forventer, de vil blive pænt modtaget.

Alle skovejere vil få skriftligt information og ingen kommer ud med en løftet pegefinger, men der er akut brug for opmærksomhed til at forebygge yderligere skader.

Den aktuelle besigtigelse må ikke

opfattes som en gene for skovarbejdet. Men museerne og Naturforvaltningskontoret er opmærksomme på, at mange lokaliteter for øjeblikket er vanskelige at se i terrænet. En ting er skader, som er sket som følge af væltede træer og opskudte rodkager, en anden og måske større trussel af bjergningen af gavntømmer og den efterfølgende oprydning. I "kampens hede" vil fortidsminderne måske kunne blive overset. Her er amtet og museerne fuldt opmærksom på den hektiske aktivitet, hvor man søger at bjerge mest muligt tømmer så hurtigt som muligt – det vil komme i første række.

Forebyggelse af yderligere skader

Projektet vil nu tage skriftlig kontakt til skovejerne og driftsafdelinger under skovdistrikterne, hvor der erindres om de fredede fortidsminder i de respektive skove. Herefter vil skovene – i takt med at det er muligt – blive besigtiget og konkrete skader på oldtidsminderne vil blive beskrevet og dokumenteret.

På hvert fortidsminde opsættes tydelige markeringer med et særligt informationsskilt. Dette henvender sig ikke mindst til skovfolkene og de fremmede skoventreprenører, som ikke har det lokale kendskab, hvorved der utilsigtet kan ske forværring af skaderne ved kørsel på fortidsmindet eller ved voldsom brug af maskinkraft til oprydningen.

Gennem besigtigelsen og den direkte kontakt, håber Ribe Amt og museumsfolkene, at denne indsats senere honoreres, når fortidsminderne på ny besigtiges og skaderne skal istandsættes.

Svend Aage Knudsen

Jul på Sønderskov 1999-2000

I forbindelse med julearrangementet 1999 blev der sat fokus på Sønderskov på ny måde.

Museets har et fint samarbejde med de lokale medier – såvel aviser som radioer – men det kan være svært at lokke større aviser og TV-stationer ud til et lille lokalmuseum på landet. Ikke desdo mindre blev det årlige julearrangement i 1999 besøgt af to hold journalister og fotografer, som ikke tidligere har været her.

Det ene hold var udsendt af Danmarks Turistråd, som i forbindelse med en reklamekampagne i udlandet næste år vil markedsføre Danmark med

optagelser fra julearrangementer på danske herregårde. Optagelserne skal sendes som reklamespot på store udenlandske TV-stationer i år, og i den forbindelse blev Sønderskov valgt som et eksempel på et flot og traditionsrigt arrangement. Da TV-holdet der skulle lave optagelserne var hyret hos TV-syd, blev der ved samme lejlighed lavet en fin lille udsendelse om **Jul på Sønderskov**, som blev sendt i TV-syds program d. 23. december.

Samtidig blev vi opsøgt af journalist Karen Døssing og fotograf Knud Nielsen, der arbejder for **"Det store gemmehæfte JULEN"** (forlaget "Aller"). De var i huset en hel dag, og resultatet af deres anstrengelser vil kunne ses i det meget fine juleblad, som udkommer i september og kan købes i de fleste større kiosker. Artiklen viser et bredt udsnit af aktiviteterne ved julearrangementet. Mange af de arbejdende værksteder fik besøg af fotografen, ligesom herregårdsnissen måtte stille op til fotografering, og vi imødeser med spænding resultatet når det foreligger til efteråret.

Disse to begivenheder peger begge frem mod **Jul på Sønderskov 2000**, og fra museets side har vi drøftet form og indhold, ganske som vi plejer, når årets julearrangement er vel overstået. Selve arrangementet har fundet en form, som der ikke skal rokkes så meget ved, men efter adskillige henvendelser om åbningstidspunktet vil det blive ændret, så det følger museets almindelige åbningstid for resten af året.

Julearrangementet ligger traditionen

Jul på Sønderskov 2000

*lørdag d. 1. og søndag d. 2. december
lørdag d. 9. og søndag d. 10. december*

NB! Alle dage kl. 11.00-16.00

tro på første og anden søndag i advent, og derfor rykker hele arrangementet i år helt ind i december.

Det betyder at vi i år kommer tættere på jul, hvor mange har travlt. Så for at få hjælpere nok vil vi gøre opmærksom på, at alle, der har lyst til at deltage i det frivillige arbejde ved **Jul på Sønderskov**, blot skal henvende sig til undertegnede på museet – bedst mandag til torsdag på tlf. 75 38 38 66.

Dem der melder sig vil så i løbet af efteråret modtage et brev med nærmere information og indbydelse til at deltage.

Brynhild Tophøj

Kustoder

En stor del af museets ansigt udadtil udgøres af museets stab af frivillige kustoder og omvisere.

Det engagement, denne arbejdsgruppe yder, er et af museets store aktiver.

Uden dette ville det være svært at få bemanningen af museet til at nå sammen.

Fra museets side vil vi gerne benytte lejligheden til her i museumsavisen atter en gang at sige tak til alle kustoder og omvisere for jeres indsats i de forløbne år.

Der er løbende brug for nye kustoder og omvisere, og derfor opfordrer vi alle, der kunne have lyst til at henvende sig på Museets kontor på hverdage mellem 9.00 og 16.00.

75 38 38 66

*På museets vegne
Brynhild Tophøj*

UDSALG

*Vi rydder op i museumsbutikken,
så derfor sælges mange varer til **spotpriser**:
Lak og segl, dåser, apotekerglas, bondetørklæder, brune lervarer,
modelvogne, påklædningsdukker, skillingstryk og meget andet.*

De lokalhistoriske arkiver

i Holsted, Brørup og Vejen kommuner

Lokalhistorisk arkiv Holsted

Vestergade 17, 6670 Holsted.
Åbningstid: ons. 14-18 eller efter aftale.
tirs. 19-21 (1/10-31/3).
Tlf. 75 39 20 10 Leder: Chr. Carstensen.

Aastrup sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg.
Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned
15-18 eller efter aftale.
Tlf. 75 19 82 80 Leder: Olga Pedersen.

Hovborg lokalhistoriske arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg.
Åbningstid: tirs. 15-17.
Tlf. 75 39 62 57 Leder: Henry Pedersen.

Historisk arkiv for Brørup og omegn

Brørup Bibliotek, Stadionvej 6, 6650 Brørup.
Åbningstid: tors. 15-16 eller efter aftale.
Tlf. 75 38 18 55 Leder: Laurits Clausen.

Lokalhistorisk arkiv Vejen

Østergade 2, 6600 Vejen.
Åbningstid: tirs. 10-16 og ons. 10-17.
Arrangementer, skoler og grupper - efter aftale.
Tlf. 75 36 35 99 Leder: Linda Klitmøller.

Bække Sognearkiv

v/ Søren Frederiksen, Tværvej 10, 6682 Bække.
Tlf. 75 38 97 06

Gårdejer Martin Pedersen, Vestre Stationsvej 39, Skovsminde, 6621 Gesten

Landbrugshistorisk Samling

Landbrugsredskaber og -maskiner fra nyere tid (ca. 1890 - 1950)
Samlingen kan beses af grupper efter aftale, tlf. 75 55 70 39

Restaurant Herregårdskælderen

Tirsdag og søndag: kl. 11-16 - eller efter aftale.
Onsdag - lørdag: kl. 11-16 og fra kl. 18 - eller efter aftale.
Mandag lukket.

Ring venligst vedrørende bordreservation.

Tlf. 75 38 38 45

Hanne Mikkelsen og Dennis Sørensen